

Gerold László

Az oroszok köztünk vannak

Makszim Gorkij: *Kicsik és polgárok*. – Janusz Głowacki: *A negyedik nővér*.
Népszínház, Szabadka

Divatba jöttek az oroszok. Legyenek régiek vagy maiak, vagy csak utalás formájában. Újvidéken is és Szabadkán is volt ebben a szezonban Gorkij-be-mutató, az *Éjjeli menedékhely*, illetve a *Kicsik és polgárokra* átkeresztelt *Kispolgárok* (ez utóbbi Faragó Zsuzsa új, kiválóan korszerű fordításában!). Ezenkívül az újvidéki műsorban helyet kapott Alekszandr Galin *Audíció* című darabja (itt *Verseny* a címe), a szabadkai műsorba felvett akadémiai vizsgálódásnak a lengyel Janusz Głowacki *A negyedik nővér* című drámájának pedig, amint a Csehov *Három nővérére* hajazó címből már sejteni lehet, vannak erős orosz kötődései. Az Újvidéki Színházban látható Dobozy-komédiában elhangzó, szólássá vált jópofa mondat, miszerint „az oroszok már a spájzban vannak”, a vajdasági magyar színházakban maga a valóság: az oroszok a repertoárban vannak. Mondhatnánk: köztünk vannak.

Miért? – kínálkozik a fölöttébb logikus kérdés.

A válasz: mert mi vagyunk az oroszok.

Nos, ezt azért illik megmagyarázni!

Az orosz darabok, a mintegy száz évvel ezelőtt írt Gorkij-drámák éppen úgy, mint a mai szövegek alapfokon ún. szociális drámák, amelyek korjelenségként a szegénységet, a lepusztultságot, a nyomort, a nincstelenséget tematizálják. S ez a tematika teszi aktuálissá ezeket a szövegeket. Nemcsak elsősorban az orosz nyelvterületen, ahonnan ezek a szövegek kirajzanak, hanem itt nálunk is, ahol a nincstelenséggel kapcsolatos szociális helyzet egyre aggasztóbb méreteket ölt, de például Magyarországon is, ahol a színházak mellett a könyvkiadás is bővelkedik az orosz nyomorirodalmat ábrázoló művekben.

A színház pedig, amint ez természetes is, időszerű kíván lenni, s egymásra tűzi műsorra az általánosan érvényes nyomortörténeteket, amelyek – ez ugyancsak természetes – színhelye egy szűk közösség: a család. Mert ezen belül érződik legerőteljesebben a mindennapi, a megélhetési gondokkal való küzdelem, s élezhető ki legjobban az ellentétek.

Így volt már a huszadik század elején, amikor Gorkij írta drámáját, s így van ez manapság is, amikor az irodalomban erőteljes vonulattá vált a mindennapi nyomor ábrázolása.

A két szabadkai előadás közül a Verebes István rendezte *Kicsik és polgárok* kiegyensúlyozottabb, több jó, sőt néhány remek alakítással dicsekedhet, míg *A negyedik nővér*, amelyet Nagypál Gábor rendezett, szertelenebb, jó és kevésbé jó részletek, alakítások keveréke.

Verebes rendezését látva óhatatlanul olyan sportokra kellett gondolni, amelyekben létezik az ún. tiszta játékidő, mint a kosárlabdában, ahol a négy-szer tíz perc csak a játék időtartamát jelenti, azt az időt, amíg a labda játékban van. A szabadkai előadás mintegy két és fél órájából a tiszta „játékidő” ennél körülbelül fél órával kevesebb. A rendező ugyanis azt találta ki, hogy a jeleneteket a némafilmeket idéző zenés, táncos közjátékkal (mozgástervező: Bodor Johanna) válassa el. Erre a dráma jelenetes szerkezete valóban alkalmat nyújt, ugyanakkor viszont kérdéses, hogy az előadás javára szolgál-e ez a rendezői ötlet, amiből nem csak sok van, lévén, hogy a mű számtalan epizódra tördelt, következésképpen olykor néhány percenként következnek a betétek, amelyek mintha a drámai mondanivalóval sem lennének éppen szinkronban. S ez az utóbbi a zavaróbb. Mert amint említettem, Gorkij drámája szociális kérdéseket és ezekből következő emberi konfliktusokat tartalmaz.

Egy elfuserált családról és a házban albérletben lakókról, illetve a család kosztosairól szól. Az apa (Kovács Frigyes) zsarnokként uralkodik a család felett, melyben az anyának (Faragó Edit) még véleménynyilvánítási joga sincs, a fiú (Szőke Attila) kicsapott egyetemista, a tanárnő lány (G. Erdélyi Hermina), aki magánéletében szerencsétlen, öngyilkosságot kísérel meg. De a történet minden szereplője függő viszonyban van a mindenki felett rendelkező és ítélkező családfővel, a nevelt fiától (Ralbovski Csaba) kezdve a kosztos, részeges kántoron (Péter Ferenc), a szegény madarász rokonon (Szilágyi Nándor) át ennek szerelmi bonyodalmat kavaró lányáig (Gál Elvira), a könnyűvérű, de valójában tartós szerelmi kapcsolatra vágyó vígözvegyig (Kalmár Zsuzsa).

Nos, ebbe az életkép-együttesbe nem kifejezetten illenek az epizódokat szétválasztó gyors ritmusú charleston-számok. Engem legalábbis nagyon zavart ez az önmagában kétségtelenül jópofa, szórakoztató eljárás, melynek nem érzem a funkcióját. Kikapcsol? Kizökkent? Miért? Pihentet? Kell? Ellenpontoz? Minek? Másért? Nem tudom. Csupán egyetlen elfogadható magyarázatát vélem a betétechnikának, hogy a soron következő jelenethez a szereplők kimenjenek, illetve bejőjenek, beálljanak, „bemozogjanak” a Kis Kovács Gergely jó tervezésű színpadtér egyik új jelenetébe. De ezért nem túl nagy árat fizet-e a különben színészi szempontból többnyire kiváló előadás? Olykor igen, hiszen minden új jelenetet alulról, szinte a nulláról kell indítani.

Szerencsére a színészeknek többnyire sikerül legyőzniük ezt a semmiképpen sem nélkülözhetetlen akadályt.

Kovács Frigyes teljes mértékben uralja a színpadot, indulatosságában féltelmetes, korlátoltságában visszataszító. Ellentmondást nem tűrő gesztusai, felcsattanó hangja, akárcsak önmagát legyőzni képtelen, gyorsan szégyellnivalónak, önmagához méltatlannak érzett ellágyulásai valóban szörnyeteget formáznak. Ebből a családból vagy menekülni kell, vagy úgy, ahogy a lánya, Tatjana teszi, öngyilkosságot kísérel meg, vagy úgy, ahogy a fiúk teszik, fia, Pjotr enged a vígözvegy csábításának, nevelt fia, Nyil pedig a családi elvárással szemben Tatjana helyett dacolva Polját, a madarász lányát választja társául. Csak a feleségnek, az anyának nincs választása, ő nem menekülhet. Faragó Edit tökéletes pontossággal ábrázolja ezt a kiszolgáltatottságot, az örök megfélemlítésből következő alárendeltséget, amit jól árnyal azokban a jelenetekben, amikor a szakácsnéval diskurál, amikor nem kell arra gondolnia, hogy ő műveletlen, lenézett. Alakításának külön erénye árulkodó arc- és szemjátéka. Az alárendeltséget, a kiszolgáltatottságot és az ezzel párosuló tehetetlenséget, hozzá hasonlóan, hitelesen jeleníti meg G. Erdélyi Hermina Tatjanaként. A fájdalmat, amit talán a legnehezebb „elmondani”, fogalmazza meg láttelepszerű pontossággal, amikor lábadozva szinte mozduatlanul szemléli az egyre fokozódó konfliktussorozatot. Sokkal kényesebb és nehezebb feladat a lázadó, de ugyanakkor félnék, bizonytalan fiatalember megjelenítése. Szőke Attila láthatóan küszködik is a feladattal, s hogy, főleg a befelé fordulás pillanataiban, olykor hiteles, mindenképpen eredmény, míg kitörései már kevésbé autentikusak.

A család holdudvarában élő szereplők közül feladatát legszembetűnőbben Péter Ferenc oldja meg. Állandóan alkoholgőzös kántorja Jack Nicholson-osan bohóckodó filozofálással próbálja leplezni kiábrándultságát. Ezt olykor valóban frappánsan csinálja, de gyakran modoros. Szilágyi Nándor madarásza néhány gesztussal megejtően ábrázolt ágrólszakadt kisember. Kalmár Zsuzsa vígözvegye hol felszínes, aki eljátszik a férfiakkal, hol célratörő, ragadozó nőtény, aki nem engedi ki karmai közül a megkaparintott Pjotr, célja érdekében merészen szembeszáll a családfővel is, ennek is, annak is hiteles. Pjotrhoz hasonló hálátlan szerep Nyilé, a nevelt fiúé. Legalábbis Ralbovszki Csaba tolmácsolása szerint. Nem sikerül teljességgel éreztetnie sem a mellőzöttségből adódó kívülállást feledtetni próbáló szerelmi vágyat, sem az elégtételt jelentő lázadás hitelességét. Nem éli, csak játssza a szerepét. Ezt tapasztalni Gál Elvira Polja ugyancsak nem éppen hálás szerepének megformálásában is. A Gadus Erika kort és miliőt kifejező ruháiban történő előadás kisebb epizód szerepeiben Pálfi Ervin, Táborosi Margaréta, Sziráczy Katalin és Péter László látható, többé (Pálfi) vagy kevésbé (Sziráczy) elfogadható teljesítménnyel.

*

Hol van már a tavalyi hó? – kérdezhetnénk Janusz Głowacki műfajokat vegyítő/keverő színpadi szövegéből (*A negyedik nővér*) készült előadás láttán. A tavalyin az a száz évvel ezelőtt hullott csehovi hó értendő, amely Olga, Mása és Irina vágyódását lírává oldotta, miközben mindhármukban egyre hangosabban dübörgött a varázsszó: Moszkva – (vissza)vágyódásuk álma, álmvárosa. Nos, Głowacki nővéreinek ez sikerült. Ők Moszkvában élnek, száz évvel később. S éppen ez a baj. Ott élnek, ahol züllés, pusztulás, erkölcsstelenség enyészik (ezt közvetíti Csík György rozsdás díszlete és szedett-vedett jelmezkollekciója). Ahonnan ezért menekülni kell. Hová? Egy mai Moszkva-illúzióba – Amerikába. Csakhogy ezek a mai nők éppen úgy nem mehetnek sehová, ahogy Csehov nővérei sem mehettek Moszkvába. Csak vágyódhatnak oda, valahová. Szerencsére a lengyel író, aki maga is évekig ette az emigránsok keserű kenyerét, kitalál egy negyedik nővért is, aki, igaz, fiú, de készségesen öltözik lánnyá, hogy testvérkén segítsen, s akinek kétszer is sikerül eljutnia az álmok földjére, de mindkétszer kétségbeesetten iszkol vissza. Az álmok filmvárosából kidobják, a kupiból pedig maga menekül. Hoz viszont egy csodaböröndöt, amihez úgy jut hozzá, mint a krimiben szoktak a dollárokkal tömött pénzeskofferekhez jutni – elcserélték az övével. De ebből, sajnos, pénz helyett csak varázsfény ömlik, amely azonban a pénzzel ellentétben, ami csak vizályt szítana, minden addigi gondot ragyogóan megold. Ami elromolhatott, az elromlott, most pedig minden, ami elromlott – megjavul.

A képzeletben és az illúziók világában – a színházban.

Głowacki tehát tovább- vagy inkább felülírja Csehovot. Folytatja a nővérek egykori történetét, Olgából, Másából, Irinából Vera (Erdély Andrea), Tánya (Béres Márta), Kátya (Táborosi Margaréta) lett, a Csehovnál annyit emlegetett tábornok apa itt az emlékekből inkarnálódott, mai háborúkat megjárt hadfi (Csernik Árpád), aki, mint Csehovnál a mindenből kiábrándult Csebutikin doktor, a vodka rabja. Andrej pedig, Csehov nővéreinek testvére, itt talán a negyedik nővérré váló Koljaként (Mészáros Árpád) van jelen. Ám az sem elképzelhetetlen, hogy a negyedik „nővér” az író, aki maga is megtapasztalta az amerikai álmot, s rájött, hogy mint egykor Moszkva (Maszkva moja!), ez is messze van a vágyott valóságtól.

Moszkvák tehát nincsenek, ahogy Amerikák sincsenek, csak álmok vannak.

A Nagypál Gábor rendezte (vizsga)előadás, miközben mintha egy mai orosz nyomortörténetet állítana színre, pontosan ezt az elérhetetlen boldogságot fejezi ki. Egyrészt szabad teret ad a vizsgázó színészpálántáknak, akik láthatóan önfeledten vetik bele magukat a játékba, másrészt pedig tiszteletben tartja a felnőtt színészek alakformáló rutinját. Azok kedvükre élvezhe-

tik a játékot, drámázni még kevésbé tudnak, jelzéseket használni viszont jól tudnak, ezek pedig komolyan tehetik a dolgukat, amiből nem hőtkomoly színház, hanem szórakoztató stíluskavalkád jön létre. Az, hogy a korban nem is olyan távoli generációk játéktípusa mennyire különbözik, amit nem lehet nem észrevenni, ebben az esetben semmiképpen sem zavaró, de mindenképpen jelzésértékű.

Jó iskola.

MAKSZIM GORKIJ: KICSIK ÉS POLGÁROK

NÉPSZÍNHÁZ, SZABADKA

Fordította: FARAGÓ Zsuzsa

Rendező: VEREBES ISTVÁN m. v.

Dramaturg: FARAGÓ Zsuzsa m. v.

Díszlet: KIS KOVÁCS Gergely m. v.

Jelmez: GADUS Erika m. v.

Mozgástervező: BODOR Johanna m. v.

Zenei válogatás: VEREBES István m. v.

Színészek: KOVÁCS Frigyes, FARAGÓ Edit m. v., SZŐKE Attila, G. ERDÉLYI Hermina, RALBOVSZKI Csaba, PÉTER Ferenc, SZILÁGYI Nándor, GÁL Elvira, m. v., KALMÁR Zsuzsa, PÁLFI Ervin, TÁBOROSI Margaréta m. v., SZIRÁCSKY Katalin, PÉTER László m. v.

*

JANUSZ GŁOWACKI: A NEGYEDIK NŐVÉR

NÉPSZÍNHÁZ, SZABADKA

Fordította: PÁSZT Patrícia

Rendező: NAGYPÁL Gábor m. v.

Dramaturg: GYARMATI Kata m. v.

Díszlet, jelmez: CSÍK György m. v.

Zene: ifj. KUCSERA Géza, PÁLFI Ervin

Színészek: ERDÉLY Andrea ak. h., BÉRES Márta ak. h., TÁBOROSI Margaréta, ak. h., MÉSZÁROS Árpád ak. h., CSERNIK Árpád, VICEI Natália, SIRMER Zoltán ak. h., KARDOS Krisztián ak. h., VÁGÓ Krisztina ak. h., PÁLFI Ervin, RALBOVSZKI Csaba, SZŐKE Attila